

Akamella kyrkogård – kyrkogården som *plundrades*

Carl-Gösta Ojala, Uppsala universitet

Akamella kyrkogård ligger vid Muonioälvens strand på den svenska sidan av älven, strax nordväst om samhället Muonio, som ligger på den finska sidan av älven.

Kyrkogården har varit i bruk från 1600-talet och in på 1800-talet och den har använts som begravningsplats av förfäder till dagens tornedalska och samiska befolkningsgrupper. Platsen kan ha haft en särskild betydelse för människor som levde i området även tidigare än på 1600-talet.

Det finns också en mörkare historia som hänger över kyrkogården och som har lämnat djupa spår och sår efter sig hos lokalbefolkningen. Flera gravar har plundrats där.

Det var på sommaren 1878 som en medicinstudent från Helsingfors universitet grävde upp kvarlevorna från Akamella kyrkogård. Han hette Edvard Pfaler och var son till Muonioniskas tidigare kyrkoherde.

Enligt nedtecknade uppgifter ska minst 25 kranier ha grävts upp då. De var mycket välbehållna och i texten anges att befolkningen i området är finsk och

delvis samisk. Kvarlevorna fördes till Helsingfors universitet i Finland för att där användas i rasbiologisk forskning.

Även i de gamla anatomiska samlingarna vid Uppsala universitet verkar det ha funnits två kranier som kommit år 1878 från en kyrkogård vid Muonionniska (dagens Muonio). Det är med stor sannolikhet att dessa kranier kommer från Pfalers utgrävningar i Akamella. Tyvärr är det ännu oklart hur de har hamnat i Uppsala. Endast ett av kranierna har återfunnits i samlingarna. Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksoalaiset (STR-T) har begärt att Uppsala universitet ska lämna tillbaka detta kranium. Senare har även ett kranium tillhörande Akamella flyttats från Helsingfors universitet till Uleåborgs universitet.

Det är viktigt att försöka förstå historien bakom insamlingen av mänskliga kvarlevor. Vi behöver känna till i vilka samhälleliga och vetenskapliga sammanhang detta kunde ske.

Akamella kyrkogård var inte den enda kyrkogård som plundrades. Utgrävningar, plundringar och insamling av mänskliga kvarlevor ägde rum på fler kyrkogårdar

och gravplatser längs med gränsälven under 1800-tal och tidigt 1900-tal.

Plundringar av gravar gjordes även på andra platser i Sverige och Finland. Det fanns ett stort internationellt intresse inom vetenskapliga kretsar för kvarlevor från människor i norra Sverige och Finland. Kranier mättes och användes i vetenskapliga arbeten. Utgrävningar och plundringar skedde ofta på ett djupt oetiskt och kränkande sätt.

I Sverige skapades tre stora anatomiska samlingar vid Karolinska institutet i Stockholm, Uppsala universitet och Lunds universitet. Liknande samlingar växte även fram vid till exempel universiteten i Oslo och Helsingfors och i många andra länder. Till dessa anatomiska samlingar insamlades främst kranier, från olika folkgrupper i olika delar av världen.

Anders Retzius var under 1800-talet professor i anatomi vid Karolinska Institutet och en ledande kraniesamlare i Sverige. Han grundade ett så kallat skallindex, en mätmetod som delade in människor i långskalliga och kortskaalliga grupper. I Anders Retzius samling vid Karolinska institutet har det funnits ett kranium som kom från Muoniovaara, i närheten av Akamella kyrkogård, men detta kranium verkar ha förstörts under en stor brand på 1890-talet. Detta kranium hade lämnats till samlingen av en Dr. Salomon som arbetade tillsammans med en engelsk äggsamlare med namnet John Wolley. Wolley bodde några år under 1850-talet i Muoniovaara för att samla fågelägg. I gamla brev kan man läsa att Salomon letade efter kranier på begravningsplatser i området. Kanske kom det kranium som Salomon lämnade in till Anders Retzius samling från Akamella kyrkogård.

Förutom forskare var även företrädare för Svenska kyrkan inblandade i plundringar av kyrkogårdar, bland annat Lars Levi Læstadius, kyrkoherde i Karesuando och senare Pajala.

Att Akamella utgör en särskild plats för många människor är tydligt. Det finns många gamla berättelser om begravningsplatsen som spridits bland lokalbefolkningen och ibland dokumenterats av besökande. Likaså svämmar webbsidor på internet över med moderna berättelser om platsen. Många berättelser handlar om märkliga och kusliga upplevelser.

Kvarlevor från 23 människor, som grävdes upp år 1878 från Akamella kyrkogård, återbördades till platsen i augusti år 2024. I samband med en ceremoni begravdes kvarlevorna återigen i jorden på kyrkogården.

Anatomisk samling:

En samling med mänskliga kvarlevor som användes vid forskning. I Lund, liksom vid andra anatomiska institutioner i Sverige, användes kvarlevor exempelvis för att beskriva variationer mellan olika grupper och olika tidsperioder.

Källa: Historiska museet.

Rasbiologisk forskning

Under 1800-talet utvecklades rasbiologin och ansågs vara en vetenskap. Rasbiologin bygger på teorier om att människor kan delas in i raser baserat på olika ärftliga egenskaper. Det var ett försök att vetenskapligt bekräfta dessa teorier. Rasbiologin präglades av stereotyper och rasistiska föreställningar och har inget stöd i dagens vetenskap.

Genom att undersöka och registrera människors huvudmått, hudfärg, ögonfärg och hårfärg skulle de olika raserna kartläggas. Utöver de fysiska egenskaperna menade rasbiologerna även att inre egenskaper och beteenden ärvdes och att dessa avspeglades i människors utseende.

Källa: Sveriges museum om förintelsen.

Läs mer:

Akamella girkogárdi lea Muoná eatnogáttis ruotabeale ráji, davvelis Muoná gili, mii lea suoma bealde eanu. Girkogárddi leat geavahan 1600–logus gitta 1800–logu rádjái. Otná Duortnosleagi ja sámi álbmogiid máttut leat geavahan dan hávdeeatnamin. Lea vejolaš ahte báikkis lea leamašan erenoamáš mearkkašupmi olbmuide geat elle dán guovllus ovdal 1600–logu.

Girkogárddis lea maid lossa duogáš ja dat lea garrasit váikkuhan báikkálaš olbmuide. Doppe leat rievadan ollu hávdidi. Geasset 1878 okta medisiidna studeantta Helssega Universiteahtas rokkai bázahusaid Akamella girkogárddis. Su namma lei Edvard Pfaler ja lei ovdalaš Muonioniska báhpá bárdni. Čállojuvvon dieđuid jelgii sii rogge unnimustá 25 oaiveskálžžu dalle. Sii ledje bures seilujuvvon ja teavsttas oaidná ahte álbmogis dan guovllus lei suoma ja sámi duogáš. Sii dolvo bázahusaid Helssega universitehtii Suomas ja doppe geavahedje daid nállebiologalaš dutkamii.

Maid Uppsala universitehta boares anatomalaš čoakkáldagain leat leamašan guokte oaiveskálžžu ja daid vižže 1878 girkogárddis Muonionniska (otná Muoná) lahkosis. Jáhkkevaš lea ahte dát

oaiveskálžžut dáidet boahtit dan roggamis maid Pfaler čađahii Akamella girkogárddis. Dađibahábut ii leat vel čielggas got oaiveskálžžut bohte Uppsalai. Čoakkáldagain sii leat dušše gávdnan ovttá dain oaiveskálžžuin. Ruota Durdnosleagilaččaid riikasearvi – Tornionlaaksolaiset (STR-T) lea gáibidan ahte Uppsala universitehta galgá máhcahit dan oaiveskálžžu. Mañjel lea maid okta oaiveskálžu mii gullá Akamellai sirdojuvvon Helssega universiteahtas Oulu universitehtii.

Lea dehálaš geahččalit ipmirdit daid olmmošlaš bázahusaid čoaggima duogáza. Mii dárbbasit diehtit man servvodatlaš ja dieđalaš oktavuođain dat sáhtte čađahuvvot. Akamella girkogárdi ii leat dat áidna girkogárdi maid rievdedje. 1800–logus ja álggus 1900–logus sii rogge, rievdedje ja čogge olmmošlaš bázahusaid mángga girkogárddiin ja hávdeatnamin rádjeeanu mielde.

Ruotas ceggejedje golbma stuora anatomalaš čoakkáldaga: Karolinska Instituhtas Stockholmmas, Uppsala universiteahtas ja Lunda universiteahtas. Sullasaš čoakkáldagat suorggidedje maid omd Oslove ja

Helssega universitehtain ja mángga eará riikkain maid. Daidda anatomalaš čoakkáldagaide čogge oaiveskálžžuid, sierra álbmotjoavkkuin sierra guovlluin máilmmis. Anders Retzius leai 1800-logus anatomiija professor Karolinska Instituhtas ja son leai njunuš oaiveskálžočoaggi Ruotas. Son vuodđudii nu gohčoduvvon oaiveindeaksa, okta mihtidanvuohki man vuodul juhke olbmuid sierra joavkkuide, guhkesoaivvát ja oanehisoaivvát olbmuide.

Anders Retzius čoakkáldagas Karolinska Instituhtas leai okta oaiveskálžu Muoniovaaras eret, Akamella girkogárdi lahkosis, muhto dat oaiveskálžu orro buollan gutnan ovtta buollimis 1890-logus. Dan oaiveskálžžu leai Dr. Salomon, gii barggai ovtta ovtta eangalaš monnečoaggin John Wolley, buktán čoakkáldahkii. Wolley orui moadde jagi 1850-logus Muoniovaaras čoaggin dihte loddemoniid.

Boares reivviin oaidná ahte Salomon ozai oaiveskálžžuid hávdeeatnamin guovllus. Soaitá lei nu ahte oaiveskálžu maid Salomon attii Anders Retziusa čuočkáldahkii lei Akamella girkogárddis eret. Dutkit ja maid Ruota girku ovddasteaddjit oassálaste girkogárddiid rievideimiin, earret eará Lars Levi Læstadius, báhppa Gárasavvonis ja maŋŋel Bájalis.

Lea čielggas ahte Akamella lea erenoamáš báiki ollugiidda. Guovlluolbmot mitalit boares mitalusaid hávdeeatnama birra ja guossit leat maid muhtumin dokumenteren daid mitalusaid. Neahttasiidduin leat maid ollu ođđaaigásaš mitalusa báikki birra. Mánŋa mitalusa leat imaš ja balddonas vásáhusaid birra.

1878 sii rogge 23 olmmošlaš bázahusa Akamella girkogárddis ja borgemánus 2024 bázahusat máhcuhuvvojedje fas báikái. Dalle hávdádedje bázahusaid girkogárdái fas.

Anatomalaš čuočkáldat:

Okta čuočkáldat olmmošlaš bázahusain ja daid geavahedje dutkamis. Lundas, ja maid eará anatomalaš institušuvnnain Ruotas, geavahedje bázahusaid omd čilgen dihte variašuvnnaid sierra joavkkuid gaskkas ja sierra áiggiid gaskkas.

Gáldu: Historiska museet.

Diehtu: Nállebiologalaš dutkan

Nállebiologiija ovdánii 1800–logus ja dalle návde dan leat dieđan. Nállebiologiija vuodđu lea jurdagat ahte olbmuid sáhttá juohkit nálliide sierra árbbálaš iešvuodaid jelgii. Dat leai okta vuohki dieđalaččat geahččalit duodástit daid jurdagiid. Nállebiologiijas leai guovddázis stereotyhpát ja rasisttalaš doaladumit ja otná dieđa ii doarjjo dan.

Sii galge sierra náliid kártet dutkamiid ja registreremiid bokte. Sii dutke ja registrerejedje olbmuid oaivemihttuid, liikeivnni, čalbmeivnni ja vuoktaivnni. Nállebiologat návde ahte olmmoš árbe fysalaš iešvuodaid muhto maid olmmošlaš iešvuodaid ja láhttenvugiid ja daid oinnii olbmo hámis.

Gáldu: Sveriges museum om förintelsen.

Loga eanet:

Akamellan kirkonmaa on Muonioväylän rannalla Ruottin puolella rajaväylää, tyhjä pikkusen matkaa länsipohjasheen Muoniosta, joka on Suomen puolella. Hautusmaa on ollut käytössä 1600-luvulta 1800-luvun loppuun saakka ja se on ollut hautauspaikka nykymailman tornionlaaksolaisittain ja saamelaisittain kansanryhmittäin esi-isille. Paikalla on saattanut olla erityinen merkitys sen perän ihmisille jo ennen 1600-lukua.

Pimeämpiki historia kalvehtii kirkonmaata ja on jättänyt syviä jälkiä ja haavoja paikkakunnan asukkaisiin. Sielä on ryöstetty monia hautoja.

Kesällä 1878 tuli Helsingin ylivärsiteetistä yksi lääketieteen stytantti, joka kaivo ylös jäännöksiä Akamellan kirkonmaasta. Stytantin nimi oli Edvard Pfaler ja se oli Muonionniskan entisen kirkkoherran poika. Kirjotettujen tietojen mukaan silloin kaivettiin ylös vähintään 25 kalloa. Nämä kallo olivat hyvin säilyneet ja tekstissä sanotaan, ette ihmiset sillä perälä olleet suomalaisia ja osaksi saamelaisia. Ihmisjäännökset vietiin Suomeen, Helsingin ylivärsiteettiin, rotupiilookisia tukkimuksia varten.

Uppsalan ylivärsiteetin vanhoissa anatomian kokoelmissa näyttää kansolleen kaksi kalloa, jotka ovat tulleet sinne vuonna 1878 Muonionniskan (nykymailman Muonion) lähellä olevalta kirkonmaalta. Nämä pääkallo tuleva isola varmuudella Pfalering kaivauksista Akamellassa. Valitettavasti ei vielä ole selvää millä mallin nämä ovat päättyneet Uppsalhaan.

Ainuastaan toinen kalloista on löytynyt kokoelmasta. Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset (STR-T) ovat jättänyt Uppsalan ylivärsiteetille anomuksen tämän pääkallo takasi luovuttamisesta. Hiljemin ovat kansat yks Akamellasta peräsin olevista kalloista siirretty Helsingin ylivärsiteetiltä Oulun ylivärsiteettiin.

Oon tärkeätä yrittää ymmärtää jäännöksittain kokoamisen historiikkista taustaa. Meän häättyy saa tietoa minkälaisessa yhteiskunnallisessa ja tietheellisessä kontekstissa tämä oli maholista. Akamellan kirkonmaa ei ollut ainua kirkonmaa, jota ryöstettiin. Kaivamisia, hautojenryöstämisä ja ihmisjäännöksittain kokoamista tapahtu monilla kirkonmaila ja hautapaikoilla rajaväylän varrella 1800-luvun ja

varhaisen 1900-luvun aikana. Paikoissa Ruottissa ja Suomessa. Pohjosen perän ihmisjäänökset herätit tietheelisissä piirissä innostusta ulkomaita myöten. Pääkalloja mitattiin ja käytettiin tietheelisissä tutkimuksissa. Hautojen ryöstämiset ja kaivamiset toimitettiin useasti rohki epäeettisellä ja loukkaavalla tavalla.

Ruottissa luotiin kolme isoa anatoomista kokoelmaa; Tukholman Karolinska Instityytilä, Uppsalan ynvärsiteetilä ja Lundin ynvärsiteetilä. Samansorttisia kokoelmia karttu kans esimerkiksi Oslon ja Helsingin ynvärsiteetilä ja monessa muussa maassa. Näihin anatoomisiin kokoelmiin koothiin ihmisjäänöksiä, olletikki pääkalloja eri mailmanositten eri kansanryhmistä. Anders Rezius oli anatomian professori Karolinska Instityytilä 1800-luvula ja kans johtava pääkallojen kokoaja Ruottissa ja pääkalloindexin keksijä. Pääkalloindexi oli mittaussmalli, mikä jako ihmiset pitkäkalloshiin ja lyhykalloshiin ryhmhiin.

Anders Reziuksen kokoelmassa Karolinska instityytissä on ollut yks kallo, joka on lähtösin Muoniovaarasta, Akamellan kirkonmaan likeltä, mutta näyttää ette, tämä pääkallo on menny hukkaan isossa tulipalossa 1890-luvula. Tämän kallon oli yks tohturi Salomon jättäny kokoelhmaan. Salomon teki yhteistyötä yhen enklantilaisen linnunmunankokoajan, John Wolleyn, kans. Wolley asu 1850-luvula muutampia vuosia Muonionvaarassa sen vuoksi, ette saatto koota linnunmunia. Säilytetyistä preivistä saattaa lukea ette Salomon haki sen perän hautusmailta pääkalloja. Saattaa olla, ette tämä pääkallo, jonka Salomon jätti Anders Reziuksen kokoelhmaan, tuli Akamellan kirkonmaalta.

Tutkijoitten lisäksi oli kans Ruottin kirkon eustajia sekkaintunnu huanryöstämishiin, niinku esimerkiksi Karesuanon ja myöhemin Pajalan kirkkoherra, Lars Levi Læstadius.

Se on selvä, ette Akamella on monele ihmiselle erityinen paikka. Hautusmaasta on olemassa paljon vanhoita muisteluksia, joita paikkakunnan ihmiset on säilyttänheet ja levittänheet etheenpäin ja joita

tutkijat ja matkamiehet, jotka on olheet käymässä, on panheet prantile. Samoten internetin webbisivut on täynä nykymailman selityksiä paikasta. Monissa selitethään kummista ja tylyistä kokemuksista.

Kahenkymmenenkolmen ihmisen jäänökset, jotka kaivethiin ylös Akamellan kirkonmaalta vuona 1878, tuothiin takasi paikale elokuussa vuona 2024. Seremonian yhteyessä nämät jäänökset hauathiin uuesti hautusmaale.

Anatoominen kokoelma:

Kokoelma ihmisjääntheitä, joita käytethiin tutkimukshiin. Lundissa, niinku kans muissa anatoomisissa instityytissä Ruottissa, käytethiin jäänöksiä esimerkiksi ko selostethiin erilaisuuksia eri ryhmitten välilä ja eri aikakausina.

Källa: Historiska museet.

Tietoruutu: Rotupiolooken tutkimus

1800-luvulla kehitty rotupiolooken ja sitä piethiin tietheenä. Rotupiolooken perusta oon teorii siitä, ette ihmiset saattaa jakkaa eri rothuun, joila oon erilaisia perinölisiä ominaisuuksia. Sitä freistathiin tietheen avula vahvistaa näitä teoriiä. Rasistiset ja stereotyypiset ennakkoluulot annoit leimaa rotupiolookenalle. Nykymailman tietheet ei anna tukea rotupiolookenalle.

Hunteerathiin ette eri rotuja saattais kartottaa tutkimalla ja rejistreeraamalla ihmisten pään mittoja, ihon färiä, silmitten färiä ja tukan färiä. Näitten ruuhmilisten ominaisuuksitten lisäksi, meinasit rotupiolooken, ette kans sisäset ominaisuuet ja käytäntö perithiin ja ette nämät näky ihmisen ulkomuo'ossa.

Källa: Sveriges museum om förintelsen.

Lue lisää:

**Svenska
kyrkan**

**Muonio
Sameby**

**Svenska Tornedalingars Riksförbund
Tornionlaaksolaiset**